

Kap 4 : Häskarrasen

De lärdes bläck är som gift.

Det svenska rastänkanudet har långa anor. Jag har valt att skildra den som hur den svensk-götiska historieskrivningen anammades av omvärlden & under 1800-talet kom i retur. Eftersom Sverige redan hade en historiefilosofi baserad på ras var intresset för den kontinentala kopian svagt. Däremot var både svenskar & norrmän intresserade av rasbiologin & det darwinistiska synsättet. Jag tar det från början:

* * *

Anor, blod & ära

Svensk adel var en krigaradel & det fanns traditioner om ett heroiskt förflutet, den s k götiska historieskrivningen. Uppgifterna härrörde ytterst från goterna själva, närmare bestämt östgoten Jordanes krönika *Getica* från c. 550. Enligt denna hade goterna i tidernas morgon utvandrat från ön Scandza i nordliga oceanen för att underlägga sig världen, vilket de också gjorde. Närmare i tiden var den spanska krönikan *Historia gothica* från 1243, vilken ingick som källa till Eric Olais svensk-götiska krönika från c. 1470. Vid det laget var dock svenskarnas gotiska ”blod” sedan länge officiell sanning. Under kyrkomötet i Basel (1431-1445) använde sig t ex ärkebiskop Nils Ragvaldsson av kung Eriks påstått gotiska härstamning för att stärka sin förhandlingsposition. Motsidan var dock van vid sådant och framhöll lite spefullt att de goter som blev kvar i Scandza kanske inte var fullt lika fallna för bragder som sina utvandrade stamfränder.¹

Det götiska arvet lever ännu kvar i den svenska regentordningen, som är baserad på Johannes Magnus (1488-1544) historiska krönika. Enligt den är Gustav Vasa den 143:e i raden av svenska (=götiska) regenter. Norrmännen använder däremot den historiskt verifierade regentordningen. T ex Karl XIV Johan blir enligt deras räkning Karl III.

Den svensk-götiska historieskrivningen kulminerade under stormaktstiden med Olof Rudbäck d.ä.:s *Atlantica* eller *Manheim* (1677-1702) vars överdrifter länge gav svensk fornforskning dåligt rykte.² Idéhistorikern Patrik Hall (2000) beskriver ”rörelsen” som en förlängning av de svenska adelsätternas vilja att skaffa sig en lång & ärofull stamtavla. Folklig var den definitivt inte, publikationerna var skrivna på latin – inget tyder på att folkflertalet ens visste att de existerade – men idéerna om en gemensam härstamning underlättade en allians mellan nyadel & kungamakt.

Göticismen fick en fortsättning i Götiska förbundet (1811-1825). ”Hemmagoterna” beskrevs nu som vikingar & självägande odalbönder. Under inflytande av den tyska romantiken förekom mycket spekulationer om den svensk-götiska folksjälen (se nedan). Det fanns även en blodsmystik om att goterna eller åtminstone de adliga goterna hade blått blod.

Det fanns ett inte obetydligt inslag av egenintresse i den Götiska rörelsen. Medlemmarna var övervägande s k ofrälse ståndspersoner, d v s oadliga bruks- & godsägare. Dessa såg gärna sig själva & sina lantbrukande förfäder som mera statsbärande än resten av befolkningen. Inställningen dröjde sig ännu kvar under bondetåget 1914, vilket antas förklara det höga tonläget.

* * *

¹ Lindroth 1975a: ss. 160-172.

² Lindroth 1975b: ss. 284-296.

Rasfilosofin

Man måste skilja på rasfilosofi & rasbiologi. Rasfilosofi är en historiesyn baserad på ras. Det finns tre historiefilosofiska ”rasklassiker”: Arthur de Gobineau (1853-1855) ”Essai sur l’Inégalité des Races Humaines”; Houston Stewart Chamberlain (1899) ”Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts” & Alfred Rosenberg (1930) ”Der Mythus des zwanzigsten Jahrhunderts”. Den ende av dem som gått att knyta till Sverige & Bernadotterna är fransmannen Arthur de Gobineau (1816-1882). Bakgrunden är följande:

*

Wien-kongressen (1814-15) innebar politiskt att furstar & adel fick konkurrera med borgarskapet. En adlig titel var inte längre någon garanti för en hög post, vilket diplomaten m m greve Greve Arthur de Gobineau (1816-1882) fick erfaras. När legitimisterna efter februarirevolutionen 1848 inte längre var ett politiskt alternativ började han misströsta om både adelns & sin egen framtid. I motsats till sina borgerliga konkurrenter var han utvecklingspessimist & motståndare till upplysningen, som han ansåg roten till allt ont. Dock var han liksom Marx materialist, med vilket menas att historien i det långa loppet beror på faktorer som den enskilda människan inte råder över. Båda var intresserade av klasstrukturen. Marx fastnade för effekten på klasstruktur av produktionsfaktorer. Gobineau fastnade för effekten på klasstruktur av rasens kvalitet. 1855 publicerade han efter flera års arbete en ”Essä om de mänskliga rasernas ojämlikhet”. Den bärande idén var att allt ont kunde härledas till att härskarraserna genom en långt gången rasblandning förlorat sina unika egenskaper. Degenereringen var dessutom oundviklig. Mänskligheten graviterade mot – eventuellt hade redan graviterat till – ett medelvärde av de existerande raserna. Eventuella kvarvarande arier var för få för att hävda sig & levde (liksom han själv) i avskildhet. Essän, ett tusental sidor, exemplifierade förfallet. Gobineau var inte ensam om sådana spekulationer, men essän var underbyggd med den senaste forskningen, och togs väl emot.

1871-1877 var Gobineau stationerad i Stockholm. Eftersom han i sin essä framställt nordmännen (=goter & vikingar) som någorlunda renrasiga arier hade han höga förväntningar som dock kom på skam. Inledningsvis tolkade han de fredliga svenska förhållandena som att det fanns en kongruens mellan Oscar II:s överlägsna ras, menighetens underlägsna dito & klasstrukturen. Senare tolkade han Oscar II:s neutralitetspolitik & tillmötesgående inför riksdagen som att även Oscar II:s degenerering var långt framskriden. Gobineaus biografiker Biddiss ställde sig dock undrande inför tolkningen. En degenererad regent borde enligt Gobineaus egna teorier leda till demokrati eller till kaos eftersom ingen då var mera kvalificerad att styra landet än någon annan.³

Gobineaus bok var ingen kioskvältare, men läsarna tycks ha uppskattat raser & folkstammar som ett lättfattligt sätt att beskriva en komplex historisk verklighet. Dock avskräckte hans kulturpessimism & biologiska determinism. Budskapet populariserades genom debattören Max Nordau som gjorde sig känd för sin kritik av överklassens degenerering.⁴ Det tycks också ha förekommit en svensk debatt om folkstammens förveklighet & prinsarnas oduglighet till annat än att sitta till häst vid parader.

* * *

Rasbiologin

Det finns även rasbiologiska klassiker: Fransmannen Vacher de Lapouge (1899) ”L’Aryen : son Rôle Social” & amerikanen Madison Grant (1916) ”The Passing of the Great Race : The Racial

³ Biddiss, 1970: s. 228.

⁴ Nordau 1884.

Basis of European History”. I den traditionen finns tre svenska forskare: Anders Retzius, Gustaf Retzius & Herman Lundborg.

*

Fransmannen Vacher de Lapouge (1854-1936) moderniserade Gobineaus teorier med den senaste antropologin & ärftlighetsforskningen. Liksom Gobineau hänvisade han till sin landsman Henri de Boulainvilliers teori (1658-1722) om Frankrikes ”rassociologi”. Överklassen antogs härstamma från de ariska frankerna & bondeklassen från de keltiska gallerna. Liksom Gobineau förklarade han klasstriderna 1848 & 1871 med rasblandning, och ville återställa harmonin genom att avla fram en homogen klasstruktur. Särskilt fackföreningarna ansåg han ”degenererade” (=bestå av rasblandade människor som inte förstod sin plats i samhället). För att identifiera raserna skulle man använda svensken Anders Retzius (1796-1860) skallindex (cefaliskt index CI = bredd / längd * 100) som skiljde på dolikocefaliska (långskalliga; lågt CI) & brakycefaliska (kortskalliga; högt CI). Ju mindre CI desto mera ariskt blod.

Amerikanen Madison Grant (1865-1937) hade liknande idéer: Världen var uppdelad i herrar & slavar, ledare & ledda, under- & övermänniskor. Den vita rasen hade dock allvarligt försvagats av förlusterna under 1:a världskriget. Angående Sverige ansåg han det vara ett av de få länder vid sidan av Tyskland som inte bara hade en nationalkänsla, men var medveten om sin historia, ras & kultur. Sverige var härskarrasens sköte & barnkammare, de ariska goternas urhem.

*

Anders Retzius hade visserligen bara tillgång till ett begränsat antal skallar, men tyckte sig se en skillnad mellan nordeuropéer (långskalliga) & slaver (kortskalliga). Hans son Gustaf Retzius (1842-1919) genomförde med den frågeställningen 1878-1902 tre större undersökningar – på finnar, på fornlämningar & på värnpliktiga – som han ansåg bekräfta faderns teori, att den förment homogena vita rasen kunde delas upp i undergrupper med olika grad av degenerering. Enligt Retzius var andelen renrasiga svenskar bara 30 procent, andelen renrasiga danskar dock ännu lägre, 12 procent.

Den siste forskaren inom skallmätningens område innan området självdog var Herman Lundborg (1868-1943), som gjorde sig känd för sina mätningar av samer & tornedalsfinnar som han ansåg särskilt hotfulla mot den svenska folkstammens renhet. Teorin var att blandraser hade större benägenhet för brottslighet, missbildningar & sinnessjukdomar. Det dröjde in på 1960-talet innan teorierna övergavs. Numera oroar man sig i stället för blandkulturer.⁵ Även norrmännen var entusiastiska skallmätare, men det ligger utanför bokens fokus.⁶

Lundbergs ofrivilliga verifiering av Gobineaus teorier – att det som var kvar av den ariska härskar-rasen numera var en föga imponerande blandras – mörkades i hans egna publikationer, men 1933 publicerade en yngre kollega Gunnar Dahlberg (1893-1956) en artikel om saken, vilken väckte stor ilska i rasbiologiska kretsar.⁷

*

En smickrande beskrivning av den svenska folkstammen har aldrig varit Bernadotterna emot, men har aldrig haft någon politisk funktion utöver att göda självbilden. Den monarkiska inställningen har varit att sitt folk får man av Gud & får göra det bästa av gåvan. Det har alltid legat i kungahusets egenintresse att framstå som integrationsvänliga.

⁵ Ljungström 2004.

⁶ Kyllingstad 2014.

⁷ Ericsson 2019.

* * *

Folksjälen

Eftersom folksjälen liksom rasen både hade en mytisk, filosofisk & biologisk aspekt är det svårt att veta vad som avsågs. Det fanns t ex uppgifter om att tvångsrekryterade soldater kunde drabbas av en sådan hemlängtan (förmodligen depression) att de blev odugliga till strid & måste hemförlovas. Huvudfåran var dock nationalromantiken som på olika sätt hyllade natur, landsbygd & ett heroiskt förflutet.

Forskningen (eller snarare spekulationerna) i ämnet handlade om formeringen av en nationell verklighetsbild (=stereotyper i det nationella tänkandet; begreppsinläring; mentaliteter) enligt Montesquieus klimatlära, folklivsforskningen & socialpsykologin, särskilt då Johann Gottfried Herder (1744-1803) och Wilhelm Wundt (1832-1920).⁸ Senare under 1900-talet fanns även en forskning om nationell biologiskt betingad raspsykologi. I Sverige tycks spekulationerna ha börjat under frihetstiden. Jag citerar historikern Jonas Nordin:

”De svenska dygderna och hjältedåden hade stor plats i litteraturen. Olika teorier debatterades om varför just svenskarna var överlägsna alla andra folk. Svaret på det var en orubblig Luthersk tro, respekt för en persons samhällsställning, fosterlandskärlek, mod, ärlighet, frihetslängtan och seg uthållighet. Vunna framgångar hotades dock ständigt av de svenska nationalsynderna avund, girighet, medlöperi, småaktighet och svaghet för det utländska som hotade förgifta ett i grunden anständigt och anspråkslöst folk.”⁹

Tidigare lämningar av den nordiska folksjälen skulle efter tysk förebild vara att finna i fornminnen & i bondesamhället. Detta tog sig dels uttryck i ett intresse för runstenar, gravhögar, etnografi & översättningar av Eddan m fl fornnordiska verk, dels i ren mytbildning. Portalgestalten för det senare var Erik Gustaf Geijer (1783-1847) som hade ambitionen att återuppväcka ”den slumrande nordiska anden”. Dikter som Vikingen, Odalbonden & Manhem hyllade lag, ordning, dådkraft och ett harmoniskt förhållande mellan kung & självägande bönder. Esaias Tegnér (1782-1846) hade en liknande motivkrets med dikter som Svea & Frithiofs saga. Olika författare tycker sig dock hos båda kunna spåra en påverkan av Karl XIV Johans politisk agenda på så sätt att göticisterna tonade ned betydelsen av Finland. Detta fortsatte. Den svensk-finska folksjälen blev med tiden svensk-norsk.¹⁰ Finnarna odlade sin egen mytologi.

*

Nationalkaraktären

Efter unionsupplösningen förekom försök att hävda en specifik svensk nationalkaraktär skild från den danska & norska. Först ut var statistikern Gustav Sundbärg som efter sitt arbete med 1911 års emigrationsutredning kände sig kallad att förklara utvandringen med det svenska folklynnet snarare än med ”det svenska samhällets inrättningar och tillstånd”.¹¹ Sundbärg började med svenskarnas brist på psykologi: ”Vi svenskar älska och intressera oss för naturen men icke för människor. Vi sakna nationalkänsla.” De naiva svenskarna utnyttjades av sluga danska affärsmän. Svenskarnas dåliga självförtroende ledde till förlusten av Norge. De skandinaviska folkens skötesynd var avunden. O s v. Eftersom Sundbärg utan att ange källa exemplifierar med historia,

⁸ Völkerpsychologie, <en.wikipedia.org> (2019-01-01).

⁹ Nordin 2000: s. 463.

¹⁰ Hagerman 2006; Sandström 2008; Edgren 2010

¹¹ Sundbärg 1911.

skönlitteratur, tidningsdebatter & egna upplevelser, är det svårt att kommentera hans slutsatser, men de fick stort genomslag. Kritiken av Danmark & Norge ledde till motböcker – lika svårbedömda de.

1933, 1941 & 1969 publicerade statsvetaren Herbert Tingsten genomgångar av litteraturen som han fann utomordentligt svårhanterlig. Alla nationer tillskrev sig samma goda egenskaper.¹²

*

Kulturskillnader

Sverige var länge etniskt synnerligen homogent, men efter 2:a världskriget tilltog invandringen. Kulturkrockar var legio. Diskrimineringsutredningen (1979-1984) anlidade forskare, bland dem etnologerna Åke Daun & Billy Ehn, för att studera den svensk mentaliteten & hur den skiljde sig från andra länders mentalitet. Det meningsfulla i att med ljus & lykta leta skillnader mellan svenskar & ganska löst definierade invandrargrupper diskuterades livligt. Daun försvarade sitt forskningsfält med att:

”Sverige som nation [står] för en geografiskt och administrativt avgränsad enhet, som har ett visst historiskt förflutet, ett språk, ett statskick, lagar, samhällsinstitutioner mm såsom gemensamma förutsättningar för invånarna i Sverige. Dessutom skall det sägas, att den svenska kulturen är ovanligt homogen, liksom fallet är i de skandinaviska länderna i övrigt, jämfört med många andra länder.”¹³

I sin bok ”Svensk mentalitet” (1989) redovisar Daun en mängd anekdotisk information om svenskhet som jag här hoppar över. De egenskaper som förefaller någorlunda verifierbara är: Svenskarna var nordens mest ”Lutheranska” folk (=arbetsmoralen & de 10 budorden). De var också självständigare (=ensamboende, reserverade & osällskapliga), anspråkslösare, inte så konfliktbenägna (=kompromissvänliga), osäkrare på sina värderingar (=mindre påstridiga) & hade fler depressioner än sina nordiska grannar.¹⁴ Invandrarna instämde. Svenskarna (särskilt tjänstemännen på invandrarverket) var dryga, fientliga, reserverade & andligt torftiga.¹⁵

Senare kritiserades Daun både för att ha övertolkat sina data & för att själva begreppet svensk mentalitet, folklynne, nationalkaraktär o s v inte fanns i sinnevärlden utan var ett borgerligt påhitt för att slippa diskutera högst reella klasskonflikter. En nationell svensk gemenskap höjd över alla motsättningar existerade inte.¹⁶

*

Statsindividualismen

Sverige, Finland, Danmark, Norge & Island tillhör det protestantiska Europa och har enligt World Value Survey (1981-2015)¹⁷ vissa gemensamma drag. Samtliga länderna har moderna värderingar (Sverige mest) i betydelsen sekulära-rationella värderingar & att de värdesätter självförverkligande. Självförverkligande i den svenska versionen påstås dock bara kunna ske genom att frigöra individen ur sitt sociala sammanhang. Berggren & Trädgårdh (2006) har mycket att säga om hur detta skall gå till. Deras resonemang kan beskrivas som: På ena sidan de förtryckande strukturerna. På andra sidan

¹² Herbert Tingsten. Nationalism och nationell psykolog. Dagens Nyheter, 1933-08-25, s. 4; Herbert Tingsten. Nationalkaraktärer. Dagens Nyheter, 1933-08-29, s. 5; Tingsten 1941; Tingsten 1969.

¹³ Daun 1989: ss. 11-12.

¹⁴ Daun 1989.

¹⁵ Ehn & Daun red. 1988.

¹⁶ Karlsson 1994; Räthel 1999.

¹⁷ Inglehart & Welzel 2010; Inglehart 2015.

den liberala staten som garant för individens frihet. Ett alternativt sätt, mera i linje med denna bok, är att uttrycka saken som att det feodala samhället, baserat på personliga lojaliteter, skall ha ersatts av "the cash nexus". Detta är en marxistisk term som beskriver det borgerliga samhällets penningekonomi. När halva inkomsten går till staten är det förmodligen oundvikligt att relationen till just staten tar överhand. Man vill ha något tillbaka för sina pengar.

* * *

Sammanfattning

I egenskap av invandrare har Bernadotterna aldrig erkänts som "svenskar av blodet". Flera av dem har dock intresserat sig för Sveriges mytologi & historia. Karl XV för vikingatiden. Gustaf VI för fornlämningar. Prins Eugèn för folksjälen. I konstvetaren Hans Brummers tolkning var Eugèns motivkrets en form av estetisk nationalism (att skilja från Karl XV:s mera öppet politiserade nationalromantik eller kulturpatriotism):

"Ett klasslöst folk står i andakt inför naturen uppenbarad av den allseende konstnären. Borta är Rikets utanverk, hierarkierna och symbolerna. Borta är föreställningen om nationen som en härskara, utgörande massa, antal och styrka, men icke en samling av fria människor, där individerna hämtar sitt värde ur sig själva. Visionen var ett uttryck för tron på en nationell självkänsla befriad från patriotism, om en gemenskap frammanad av en uråldrig jordande."¹⁸

Magdalena Zmuda-Trzebiatowska (2003) har sammanfattat 1800-talets svenska identitetsdebatt. Det finns även en litteratur om 1900-talets "Sverigebild" baserad på utländska debattböcker & Svenska Institutets undersökningar. Det amerikanska intresset tycks ha väckts i samband med Roosevelts "New Deal"-politik, där Sverige sågs som en förebild. Den har resulterat i en omfattande litteratur om den svenska särarten som jag på olika ställen återkommer till.

¹⁸ Brummer 1998: s. 94.

Referenser

- *Biddiss, Michael D. (1970.) *Father of racist ideology : the social and political thought of Count Gobineau*. London : Weidenfeld & Nicolson.
- +Braskén, Kasper, Copsey, Nigel & Lundin, Johan A. (2019.) *Anti-fascism in the Nordic Countries : New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections*. London/New York: Routledge.
- *Brummer, Hans Henrik. (1998.) *Prins Eugen : Minnet av ett landskap*. Stockholm: Prins Eugens Waldemarsudde.
- *Daun, Åke. (1989.) *Svensk mentalitet*. Stockholm : Rabén & Sjögren.
- *Edgren, Henrik. (2010.) *Traumakonstruktionen: Svensk historieskrivning om rikssprängningen 1809*. Scandia, 2010:1 (Vol. 72), ss. 9-39.
- *Ehn, Billy & Daun, Åke. (red.) (1988.) *Blandsverige : Om kulturskillnader & kulturmöten*. Stockholm : Carlsson i samarbete med Stift. Sveriges invandrarinstitut och museum i Botkyrka
- +Engman, Max & Villstrand, Nils Erik. (2008.) *Maktens mosaik : enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet & Stockholm: Bokförlaget Atlantis.
- *Ericsson, Martin. (2019.) *Anti-fascist race biology : Gunnar Dahlberg and the long farewell to the Nordic 'master race'*. I: Braskén m fl. red. 2019.
- *Hagerman, Maja. (2006.) *Det rena landet : om konsten att uppfinna sina förfäder*. Stockholm: Prisma.
- *Inglehart, Ronald F & Welzel, Christian. (2010.) *Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy*. In: *Perspectives on Politics* June 2010 (vol 8, No. 2) page 551-567.
- *Inglehart, Ronald. (2015.) *World Values Survey : Live Cultural Map*. <worldvaluessurvey.org> (2018-01-01).
- *Hagerman, Maja. (2006.) *Det rena landet : om konsten att uppfinna sina förfäder*. Stockholm: Prisma.
- *Hall, Patrik. (2000.) *Den svenskaste historien : nationalism i Sverige under sex sekler*. Oskarshamn: Qpress.
- *Karlsson, Jan Ch. (1994.) *Finns svenskheten? : En granskning av teorier om svenskt folklyne, svensk folkkaraktär och svensk mentalitet*. I: *Sociologisk Forskning*, 1994 (Vol. 1), ss. 41-57.
- *Kyllingstad, Jon Røyne. (2014.) *Measuring the master race : physical anthropology in Norway, 1890-1945*. Cambridge: Open book publishers. <books.google.se> (2018-01-01).
- *Lindroth, Sten. (1975a.) *Svensk lärdomshistoria : medeltiden, reformationstiden*. Stockholm: Norstedts.
- *Lindroth, Sten. (1975b.) *Svensk lärdomshistoria : stormaktstiden*. Stockholm: Norstedts.
- *Ljungström, Olof. (2004.) *Oscariansk antropologi : etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal*. Hedemora: Gidlund.
- *Nordau, Max. (1884.) *Konventionella nutidslögner*. Stockholm: Loström & K. [Tyska originalet 1883.] <wikisource.org> (2018-01-01) [Engelsk översättning].
- *Nordin, Jonas. (2000.) *Ett fattigt men fritt folk : nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Eslöv: B. Östlings bokförlag.
- *Räthel, Clemens. (1999.) *Åke Daun : Svensk mentalitet*. I: Berlin – Humboldtuniversitetet : Institutionen för kulturvetenskap. (Nordeuropainstitutet.) <.ni.hu-berlin.de> (2018-01-01).
- *Sandström, Åke. (2008.) *Sökandet efter en ny svensk identitet : Om svensk självsyn och synen på Finland 1808-1860*. I: Engman & Villstrand red. 2008: ss. 381-402.
- *Sundbärg, Gustav. (1911.) *Det svenska folklynet : aforismer*. Stockholm: Nordiska bokhandeln.
- *Tingsten, Herbert. (1941.) *Idékritik*. Stockholm: Bonniers.
- *Tingsten, Herbert. (1969.) *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: Norstedts.
- *Trägårdh, Lars & Henrik Berggren. (2006.) *Är svensken människa : Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.

*Zmuda-Trzebiatowska, Magdalena. (2003.) Från göticism till "det svenska folklynnnet" : Om äldre traditioner i svensk identitetsforskning. Folia Scandinavica, Poznan 2003: vol. 7.